

Kerken en kapellen in straatnamen binnenstad

In de twee vorige stukken van de rubriek *De Straat* volgden we de sporen – in de vorm van straatnamen – van kloosters. Al die kloosters zelf zijn immers al lang geleden verdwenen.¹

Deze keer wil ik het hebben over de namen die samenhangen met de kerken en kapellen, buiten de kloosters. Laten we beginnen met de Sint-Jan, die gezorgd heeft voor maar liefst vijf straatnamen: Sint Janskerkhof, Choorstraat, Kerkstraat, Torenstraat en Papenhulst. De *Kerkstraat* en de *Papenhulst* zijn al eerder aan de beurt geweest.² Verder is het natuurlijk geen probleem waarom de *Torenstraat* deze naam draagt. Sinds wanneer weten we niet, maar ik zag hem al staan op een plattegrond van Martini uit 1772/1779.³

De benaming *Sint Janskerkhof* lijkt ook duidelijk en ondubbelzinnig, maar hier moeten we toch een kanttekening bij maken. Bij 'kerkhof' denken we meteen aan een plaats waar de overledenen hun laatste rustplaats vinden. Toch is dat niet de oorspronkelijke betekenis. Eigenlijk betekent het woord: besloten terrein rondom of naast een kerk. Dit was tot in de Middeleeuwen een plaats waar min of meer officiële gebeurtenissen plaats vonden: bijeenkomsten, toneeluitvoeringen, afkondigingen bijvoorbeeld. Ook was het, mét de kerk zelf, een asielpaats: de sterke arm van het gezag mocht daar niet optreden. Dieren werden erbuiten gehouden, behalve de koeien van de koster: die mochten er grazen. Vaak, maar niet overal, was het ook begraafplaats. Voor de minder draagkrachtigen tenminste; de rijken werden binnen de kerk begraven.⁴ Het Bossche Sint Janskerkhof, dat oorspronkelijk rondom de

hele kerk lag en groter was dan nu, heeft inderdaad ook als begraafplaats gediend.⁵ Maar uit de stadsrekeningen weten we dat er ook toneel gespeeld werd.⁶

Het westelijk gedeelte van de huidige *Choorstraat* maakte ooit deel uit van het Sint Janskerkhof, het oostelijk gedeelte van de *Papenhulst*. De naam *Choorstraat* is genoemd naar het priesterkoor van de kerk. Vroeger werd dit woord, met de betekenissen 'zangersgroep' en 'altaaruimte', vaak gespeld met *ch-*, in overeenstemming met zijn middeleeuws-latijnse herkomst. De straatnaam komen we al tegen op stadsplattegronden uit ongeveer 1645. Hierop is hij gespeld *Coorstraet*.⁷ Naast de parochie- en kloosterkerken had Den Bosch, zoals ook andere steden, kapellen, die voor een specifiek doel waren gesticht. Ze hadden een of meer altaren,

Van de Sint Annaplaats naar de Hinthamerstraat. Een onopvallend poortje. Rechts bloemenmagazijn 'De Vlinder', aan de overkant kruidenier 'ZieZo'. Een foto uit 1959. (Foto: Stadsarchief, collectie Het Zuiden)

waaraan beneficiés waren verbonden. Dit waren fondsen waaruit een priester werd betaald om met een bepaalde regelmaat aan dat altaar een mis op te dragen. Hieronder komen drie van dit soort kapellen voor, maar er waren er meer.⁸ De *Sint Annaplaats* is een doodlopende uitstulping van de Hinthamerstraat, in het begin rechts. Je ziet ze gemakkelijk over het hoofd. Ook deze naam komt voor op bovengenoemde plattegrond van Martini, met een klein kapelletje erbij getekend. Dit is de Sint-Annakapel, speciaal gewijd aan de verering van Sint Anna, volgens de overlevering de moeder van Maria.

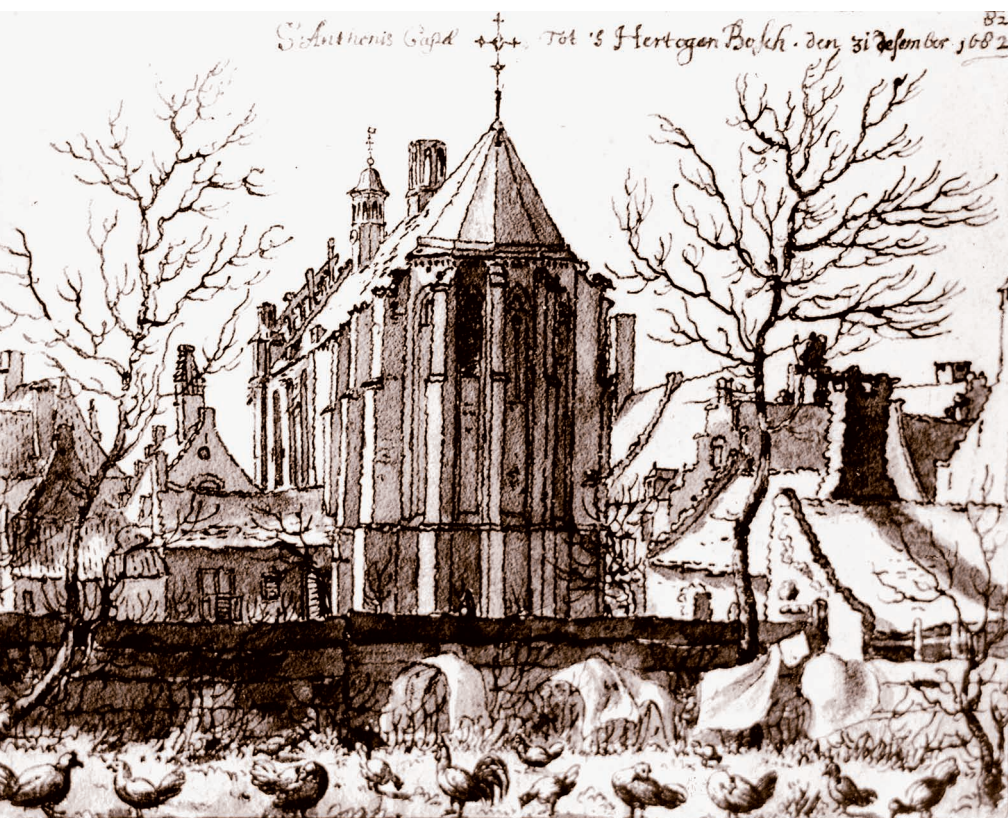
De kapel heeft gestaan ongeveer op de plaats van de Hervormde Kerk (zie de voorzijde van deze aflevering). In 1473 stond op min of meer dezelfde plaats de kapel van het Groot-Ziekengasthuis, maar toen dit verhuisde naar een plek aan de Binnendieze, aan de overzijde van de Hinthamerstraat, werd de kapel verkocht aan de Broederschap van de H. Anna. Deze liet ze in 1523 afbreken en in plaats daarvan een nieuwe, grotere kapel bouwen. Er stond een toren op met een hoge spits. Na de inname van Den Bosch in 1629 werd de kapel door de Waalse (de Frans sprekende) gereformeerde gemeente in gebruik genomen. In 1819 is ze afgebroken ten behoeve van de bouw van de Hervormde Kerk.⁹ Verder doorlopend in de Hinthamerstraat zien we, ook aan de rechterkant, de voormalige Sint-Jacobskerk. Ze is in het begin van de twintigste eeuw gebouwd door de architecten Jan Stuyt en Jos Cuypers. Sinds enkele jaren huis-

vest ze het Jheronimus Bosch Art Center. Erachter ligt de *Sint Jacobsstraat*. Deze benaming is ontleend aan de Sint-Jacobskapel die er ooit stond, in 1430 gesticht door de Broederschap van Sint-Jacob. De apostel Jacobus (de Oudere, of Meerdere), wiens gebeente in Santiago de Compostela vereerd wordt, was in de Middeleeuwen een van de meest vereerde heiligen en Santiago na Rome en Jeruzalem de belangrijkste bedevaartplaats. In de Sint Jacobsstraat stond behalve de kapel ook een gasthuis dat pelgrims naar of van Santiago onderdak verschafte. De kapel werd in 1569 tot parochiekerk verheven en waarschijnlijk later hierom vergroot. Na 1629 heeft de kerk dienst gedaan als paardenstal, als arsenaal en als kazerne. In de twintigste eeuw huisde er een tijdlang het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, wat nog in de gevel te zien is. Nu is ze de thuisbasis van de BAM, de gemeentelij-

ke dienst voor bouwhistorie, archeologie en monumenten. Over hergebruik van een aan de eredienst onttrokken katholieke kerk gesproken! De parochie liet in 1844 aan het Sint Jacobskerkhof een nieuwe kerk bouwen, maar die was dus geen lang leven beschoren. Op een deel van het vroegere Sint Jacobskerkhof, in het verlengde van de Mgr. Prinsenstraat, is in 1930-1931 een fraai complex woningen opgetrokken rondom een hof. Dit knusse pleintje heeft de naam *Sint Jacobshof* gekregen. Het ontwerp was van de Dienst Gemeentewerken.¹⁰ We lopen in de Hinthamerstraat nog een eindje verder door. In de bocht van de straat staat een indrukwekkend gotisch bouw-

Winters Den Bosch. Zicht op de Sint-Janskerk vanaf het Sint Jacobskerkhof. Een olieverfschilderij van Frans Slager uit het bezit der gemeente. (Uit: 'Slager, Acht Bossche kunstenaars en een museum', 2007)

De achterzijde van de Sint-Antoniuskapel. Getekend door een onbekende kunstenaar in 1682. De kapel, behalve de voorgevel, is vermoedelijk kort na 1690 afgebroken. (Foto: Stadsarchief)

werk. Het is de voorgevel van de in 1491 gebouwde Antoniuskapel, zetel van de Broederschap van Sint Antonius Abt. Deze heilige was in de Middeleeuwen zeer populair. Hij staat, mét varken, nog steeds tegen de gevel. De kapel werd tijdens het beleg van 1629 zwaar beschadigd en in diezelfde eeuw nog afgebroken, waarbij de voorgevel moest blijven staan. Lange tijd heeft hij gediend als voorgevel van de kapel van het verzorgingshuis Antoniegarde. Tegenwoordig bevindt er zich een ingangshal van o.a. een apotheek achter. In dezelfde buurt heeft al een veel oudere Antoniuskapel gestaan, in de inmiddels verdwenen Diepstraat. Een gasthuis dat in of kort

na 1391 naast die kapel kwam te staan, kreeg de naam Sint-Antonieghasthuis.¹¹ Zo kwam het Antoniestraatje aan zijn naam. En niet alleen dit straatje: de naburige stadspoort heette Antoniepoort. Naar dezelfde heilige werden later nog het Bastion Sint Antonie en het verzorgingshuis vernoemd. We verlaten deze buurt en gaan naar de *Sint Jorisstraat*. Ook hier was een kapel de naamgever, de Sint-Joriskapel, die in deze straat – hoek Keizerstraat – heeft gestaan. Het bouwjaar is niet bekend. Wel weten we dat in 1411 een beneficie gesticht is om er elke dag een mis te laten lezen. Het was de kapel van de Schutterij van de Oude Voetboog, waarvan Sint Georgius, oftewel Sint Joris, de patroon was. Deze wordt meestal afgebeeld in gevecht met een draak, symbool van het kwaad. In 1906 werd dat deel van de kapel dat stond aan de Sint Jorisstraat afgebroken. Wanneer de straat deze naam kreeg is

niet bekend, maar op kaarten van circa 1645¹² komt hij al voor. Tevoren heette de straat Hulsstraat of Hoelstraat, en de brug die in de straat lag Hulsterbrug.¹³

Noten

- 1 Ik heb de Carolushof toen over het hoofd gezien; ik hoop hierop nog terug te komen.
- 2 *Bossche bladen* 8 (2006) nr. 1 en 2.
- 3 Eigenhandig gemaakt door Cornelis Martini, voor zijn moeder; de kaart wordt bewaard in het Stadsarchief (HTA rec.nr. 14632).
- 4 E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch woordenboek* dl. 3, 1894; *Woordenboek der Nederlandsche taal* dl. 7, 1e stuk, 1926.
- 5 C. Peeters, *De Sint-Janskerk tot 's-Hertogenbosch* ('s-Gravenhage 1985) blz. 159-161; A.F.O. van Sasse van Yssel, *De voorname huizen etc.*, (1910-1914), dl. 2, blz. 557; zie ook M. Portegies, *Dood en begraven in 's-Hertogenbosch. Het Sint Janskerkhof 1629-1858* (Utrecht-'s-Hertogenbosch 1999).
- 6 Van Zuijlen, *Stadsrekeningen van 1593-1594*, deel 2, blz. 1102; dit gegeven ontleen ik aan de digitale *Bossche Encyclopedie*, waarvoor de Werkgroep Toponymie van de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch gegevens over straten en hun namen levert.
- 7 I. Kuyser, *'s-Hertogenbosch cartografisch bekeken* ('s-Hertogenbosch 2001) blz. 38, 40 en 42.
- 8 Zie L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch*, dl. 4 (Sint-Michiëlsgestel 1873), blz. 373 en volgende.
- 9 Van Sasse van Yssel, dl. III, blz. 264-267; dat de kapel groot en hoog was, is te zien op afbeeldingen in: A. Vos e.a. (red.), *'s-Hertogenbosch, geschiedenis van een Brabantse stad* (Zwolle-'s-Hertogenbosch 1997) blz. 45 en 74.
- 10 Van Sasse van Yssel, dl. III, blz. 19-22; Vos, *'s-Hertogenbosch a.w.*, blz. 183, 286; meer over dit alles H. Mollhuysen in het *Brabants Dagblad* van 30 oktober 1986; over de Sint Jacobshof: gedrukt Gemeenteverslag van 1930 blz. 77 en 1931 blz. 75.
- 11 Van Sasse van Yssel, dl. III, blz. 70-72, 90; zie ook A. Vos, *'s-Hertogenbosch a.w.*, blz. 202 (afbeelding).
- 12 Als noot 7.
- 13 Van Sasse van Yssel, dl. I, blz. 364, 442, 446; Schutjes, a.w. Zie ook mijn 'Oude Hulst en Papenhulst', in: *Bossche Bladen* 2006-1, blz. 15-16. Dank aan de heer Jan Buiks van het Stadsarchief die mij behulpzaam was.